

חיוב מסירת הנפש כשאוויבי ישראל רוצים ליטול מהם חבל ארץ

ראשי פרקים:

- א. מלחמת "עזרת ישראל מיד צר" כמלחמת מצוה – מניין?
- ב. הצעות שונות לבירור המקור הנ"ל
- ג. הקשיים שבהצעות הנ"ל
- ד. מ"החובה להכניס עצמו לספק סכנה להצלת חבריו" – אין ראיה
- ה. הצעת "משפט כהן" כמקור לדין זה ורחייתה
- ו. מעשה פפוס וללוס – אינו ראיה
- ז. הוכחה מהרמב"ם והנביאים שהמקור למצוה זו הוא קידוש ה'
- ח. גדרה של מצות קידוש ה'
- ט. מטקנה

א. מלחמת "עזרת ישראל מיד צר" כמלחמת מצוה – מניין?

כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"א) וזה לשונו:

אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה. ואי זו היא מלחמת מצוה? – זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם. ואחר כך נלחם במלחמת הרשות, והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושומעו עכ"ל.

והנה, מלחמת שבעת עממין היא מצוה מפורשת בתורה, ומנאה הרמב"ם במנין המצוות קפז. וכן מלחמת עמלק היא מצוה מפורשת, וגם אותה מנאה הרמב"ם במנין המצוות קפח. אולם "עזרת ישראל מיד צר הבא עליהם" היא לכאורה איננה מצוה מפורשת בתורה. ואם כן קשה, מדוע היא נחשבת מלחמת מצוה, רצ"ע.

ב. הצעות שונות לבירור המקור הנ"ל

וראיתי שמפרשים אחדים פירשו, שהמצוה היא מצד הלא תעשה ש"לא

תעמוד על דם ריעך" (לא תעשה רצו), וכמש"כ הרמב"ם (בהל' רוצח פ"א הי"ד):

כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או ששכר אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חבירו והודיעו או שידע בעובר כוכבים או באונס שהוא בא פייסו וכל כיוצא בדברים אלו העושה אותם עובר על 'לא תעמוד על דם רעך' עכ"ל.

בספר "משיב מלחמה" הוסיף עוד צוויים:

1. 'והשבות לו' – שדרשו שצריך להשיב אפילו את אבדת גופו.
2. 'אל ירך לבבכם' – שזה אפילו במלחמת רשות וקל וחומר במלחמת מצוה.
3. כשיש ממשלה או מלכות יש צווי לשמוע לקולה מהפסוק 'כל איש אשר ימרה את פיך וכו'.

אמנם נראה, שהצווי השני איננו אלא כשכבר נכנסו בקשרי המלחמה כמש"כ הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז הט"ו), אבל קודם לכן אין חיוב זה. וכן נראה, ש"מכל איש אשר ימרה את פיך" יש ללמוד רק שיש למלך סמכות לכוף על צווי אבל אין משם ראיה שיש חיוב לשמוע בקולו. והלימוד הוא רק מ"שום תשים עליך מלך" שדרשו חז"ל (סנהדרין יט ע"ב, כתובות יז ע"א) שיש צורך לכבדו ולירא ממנו. ודיני כבוד ומורא אינם שייכים בממשלה או בהנהגת ראשי העם אלא במלך בלבד. ומה שהביא בשם הרב קוק (משפט כהן סי' קמד) שדיני מלכות נוהגים אפילו בממשלה שעומדת בהסכמת העם, אין דבריו אמורים אלא לענין היכולת שלהם לכפות על הכלל דיני ממונות, ואפילו דינים הנוגעים לנפשות, ואפילו להוציא את העם למלחמה, אבל לא לשאר דיני המלך, וכמו שמפורש הדבר בתשובתו שם¹.

ובאמת, לפי מה שפירשו שהמקור הוא מ"לא תעמוד על דם רעך" שאיננו אלא לא תעשה, היה מקום ללמוד אף ממצות "קצותה את כפה" שלמדו מזה שאדם חייב להציל את חבירו בנפשו של הרודף, וכמו שהתבאר לעיל בדברי הרמב"ם.

ג. הקשויים שבהצעות הנ"ל

אולם כל המקורות הללו לביסוס מצות המלחמה הם תמוהים מאד.

1. מלבד זאת, הוא התנה את הדבר בכך שאמר "אבל כשתמנה מנהיג האומה לכל צרכיה בסגנון מלכותי ע"פ דעת הכלל ודעת בי"ד ודאי עומד הוא במקום מלך לענין משפטי המלוכה הטעמים להנהגת הכללי עכ"ל. ולפי זה בממשלת ישראל הנוכחית שאיננה על דעת בי"ד כלל וכלל, יש לרחן אם שייכת הסברה הנ"ל, ויש להאריך ואכ"מ.

שהרי אין אלו אלא לאוין או עשין רגילים שגוריהם שווים לכל התורה כולה. וכשם שידוע שאין אדם מחויב למסור את נפשו על שום מצות לא תעשה (חוץ מגילוי עריות, שפיכות דמים ועבודה זרה) כך איננו מחויב למסור את נפשו על מצוות אלו. ואפילו שיכול להיות שיחזור לביתו בשלום, אין הוא בטוח בכך. וכמו שכתב הרמב"ן עה"ת שהתורה לא תסמוך דבריה וצויה על הנס. מכורח קושי זה נאלץ המנחת חינוך (מצוה תכה ותרד) להגיע לחידוש זה, שבמצות כיבוש ז' עממין ובמחייית עמלק אין מתקיימים הגדרים הרגילים של פיקוח נפש והתורה מחייבת להיכנס ליה, וזהו גדר המצוה. ולא הצרכו חכמים למנות מצוות אלו בכלל אותם שיהרג ואל יעבור עליהם כיון שזוהי מהות המצוה. ובוה חלק שם על החינוך שקבע שהמצוה היא רק כשאין סכנת נפשות. וממילא, במלחמה שהיא עזרת ישראל מיד צר שאין מתקיימים הצווים הללו, לא מתקיימים גם החידושים הללו של התורה. והלאוין והעשין שמהם מסתעפת מצות המלחמה אינם שונים מהגדרים הרגילים שבכל התורה. ואם כן קשה טובא מנין שאדם צריך לצאת למלחמה ולהסתכן בה כדי להציל את האחרים, וצ"ע.

ואם נאמר שמכח הזכות שיש לממשלה לכפות את האזרחים לצאת למלחמה, מצד דיני מלכות שנוהגים בה, צריך הפרט לצאת למלחמה, ועליו לסכן את נפשו לא מחמת חובתו לה' אלא מחמת שהמלכות כופה אותו לעשות כן – יצא שאם אדם יכול לעשות מאמצים ולהשתחרר מהלחימה ברשות החוק יהיה מוטל עליו לעשות זאת. וזה דבר שאין הדעת סובלתו כלל. ועוד, יצא לפי זה, שאין מצוה להילחם ולעזור לישראל מיד הצר הבא עליהם אלא רק כשיש מלכות עם כל הגדרים הנ"ל. אבל אם נכרים צרו על עיירות ישראל, ובאו על עסקי נפשות, או שבאו על עסקי קש ותבן בעיירות הסמוכות לספר, ואין שם מלכות עם כל הגדרים הנ"ל, אין גם מצוה לעזור ולהילחם. ובגמרא (עירובין מה ע"א) מבואר שגם בבבל קיימת מצוה להילחם ולעזור להציל את העיירות מידי הנכרים הללו, אע"פ שלא היתה שם מלכות עם הגדרים הנ"ל:

וגם לא מובן, לפי זה, מה ההבדל בין מלחמת רשות למלחמת מצוה, הרי בשתיהן הוא צריך להילחם כיון שהמלכות כופה אותו. והמלחמה כשלעצמה בשני המקרים אינה מצוה, וכל הצטרפותו למלחמה היא רק מחמת שכפאתו מלכות, וכל זה צע"ג.

ד. מ"החובה להכניס עצמו לספק סכנה להצלת חבריו" – אין ראייה

ובהגות מיימוניות כתב שבירושלמי מסיק שצריך להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבריו. והבית יוסף כתב על זה (ח"מ סי' תכו) שהטעם לכך הוא שהוא רק ספק וחבירו ודאי. אולם בשו"ע לא הביא דין

זה. וכתב הסמ"ע (שם ס"ק ב) שהוא השמיט דין זה כיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו דין זה, ומשמע שהם סוברים שאין הלכה כאותו ירושלמי. ובאמת, לפי ההגהות מיימוניות היה מקום ליישב את הקושי הנ"ל, אולם לשיטת כל הפוסקים שלא הביאו דין זה ושהם סוברים לכאורה שאינו צריך לסכן עצמו אפילו בספק סכנה לא יהיה מיושב, וצ"ע.

ובאמת יש להוכיח מהבבלי שהוא חולק על הירושלמי בענין זה. שהרי הבבלי (סנהדרין עג ע"א) אומר "גופא: מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם ריעך". והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מניין ת"ל 'והשבותו לו'? אי מהתם הוה אמינא הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל" ע"כ. ומבואר מדברי הגמרא שאלמלא הפסוק היינו חושבים שצריך רק להציל בלי להוציא ממון והפסוק של "לא תעמוד על דם רעך" מלמד שצריך להוציא ממון. וזה פשוט שכל אדם היה מוכן לשכור אנשים להציל עצמו מספק סכנה. ואם כל מה שהפסוק בא לחדש הוא שצריך להוציא ממון משמע שאין צורך ביותר מזה, דאחרת היתה הגמרא צריכה לומר שצריך לעשות יותר בשביל המצוה. וכיון שהגמרא חידשה שרק צריך להוציא ממון ברור שאין צורך להכניס עצמו לספק סכנה שהוא דבר שדורש מהאדם הרבה יותר וכנ"ל.

ה. הצעת "משפט כהן" כמקור לדין זה ודחייתה

ובמשפט כהן שם רצה לומר שדין מלחמה הוא מצד מיגדר מילתא שעוברים על דברי תורה. וגם במלחמה, כיון שיש פיקוח נפש של כלל ישראל יכולה המלכות או בי"ד לסכן חיי אדם לגדור את הפירצה הזו. אולם גם דבריו לכאורה קשים מאד, כיון שיוצא לפי זה שאין מצוה במלחמה, אלא אדרבה, המלחמה מהווה ביטול דין התורה והמצוה. ורק מהמת השיקול הכולל של מיגדר מילתא יש לעשות כן. שהרי זה פשוט שאם חכמים מבטלים דבר מן התורה כדי לגדור את פרצות הדת, אין הם מקיימים מצוה בזה, אלא אדרבה, זהו ביטול מצוה, ורק מחמת שאם לא יעשו כך יהיה ביטול גדול יותר, הם מעדיפים את הביטול הקטן, וכמו שמפורש הדבר בדברי הרמב"ם בהל' ממרים פ"ב. ואם כן, הוא הדין בנידון דידן, לא תיחשב המלחמה כמצוה אלא כמיגדר מילתא בלבד. ומלבד זה, קשים על דבריו גם הקשיים הנ"ל, דמבואר שאפילו בלי גדרי מלכות ובי"ד הגדול, יש חיוב לצאת למלחמה להצלת ישראל מיד הצר הבא עליהם. ועוד, לפי דבריו, לא מובן מה זהבדל בין מלחמת מצוה

2. מלבד זאת, יש הרבה מקום לדון אם שייך כאן הכלל של מיגדר מילתא, ואכ"מ.

למלחמת רשות, כיון שגם למלחמת רשות יש צורך בהוראת בית דין למיגדר מילתא³, וצ"ע.

ו. מעשה פפוס וללוס – אינו ראיה

והיה מקום לומר שלמען כלל ישראל אדם בן צריך להסתכן, ועכ"פ ממידת חסידות. וכמו שמצאנו בפפוס וללוס (תענית יח ע"א) שמסרו את נפשם להריגה כדי להציל את ישראל (כפרשי"י שם, וכ"כ הר"ח בפסחים). אולם אף מכאן אין ראיה, כיון שהגזירה היתה על כל היהודים ובין כך הם היו צריכים ליהרג, וממילא לא היה כאן אלא הקדמה של הריגתם וביטול חיי שעה מבחינתם לצורך חיי עולם של כל הכלל, ובמקרה כזה יתכן שיש מקום ממידת חסידות ליהרג. אולם במלחמה, שיכול לברוח או שיכול לסמוך על אחרים וכדומה, אין מקור שצריך לעשות זאת, ואפילו יתכן שאסור לעשות זאת. ובר מן דין, נראה מלשון הרמב"ם שזהו חיוב גמור, ואין בזה מידת חסידות בעלמא.

ז. הוכחה מהרמב"ם והנביאים שהמקור למצוה זו הוא קידוש ה'

לפיכך נראה לומר, שמצות מלחמה מהסוג של 'עזרת ישראל מיד צר' איננה משום המצוות שהוזכרו לעיל אלא משום מצוה אחרת. דהנה, כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז הט"ו):

ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו וכו'. וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה ויבנה לו בית נכון בישראל וכו' עכ"ל.

מבואר מדבריו, שמלחמת ישראל היא מלחמה על יחוד השם, ויש מקום לכוון בשעת המלחמה על מצות קידוש השם. ומזה נראה מוכח, שיש מצוה לקדש את השם במלחמה, כי אם לא היתה מצות קידוש השם במלחמה, לא היה שייך לכוון למצוה זו, כשם שלא שייך לכוון למצוות אחרות שאינן שייכות בזמן המלחמה. הסיבה ששייכת מצות קידוש השם במלחמה היא משום שכשישראל מובסים במלחמה הרי זה חילול שמו של השם, וכשישראל מנצחים במלחמה הרי זה קידוש השם. דעיקר מצות

3. וארבה, כאן יש צורך גדול יותר בכוח בית דין, כי הפקעת דין התורה גדולה יותר.

4. מלבד זאת, מבואר בירושלמי שבמניח פיד היב ובטנהורין פ"ג היה שאמרו להם לשתות יין בכוס הצבועה לע"ז והם לא שתו ובכך קידשו את השם.

קידוש השם היא שצריך להרבות בכבודו של הקב"ה בעולם, ולכן גם 'תלמיד חכם שמשאו ומתנו באמונה' וכו' נחשב שמקדש את השם, ואם מתנהג להיפך הרי זה מחלל את השם, וכמבואר בגמרא (יומא פו ע"א) וברמב"ם (הל' יסוד"ת שם הי"א). והיינו משום הטעם הנ"ל, שעי"ז מתרבה כבוד ה' בעולם וכבודה של התורה, או שקורה ח"ו להיפך.

ויסוד זה מפורש הרבה בתורה ובנביאים. וכבר התפלל משה רבינו וביקש שה' יסלח לישראל ולא יהרגם כדי שלא יאמרו הגויים: "מבלתי יכולת ה'" וכו'. כוונתו היתה שהריגת בני ישראל היתה מהווה חילול שמו של הקב"ה, ותפילתו היתה על מניעת חילול השם שבדבר. אם הריגתם במגיפה או בדבר מהווה חילול השם, קל וחומר כשנמסרים ח"ז בידי אויביהם, שכביכול יוצא שהכופרים ומשנאי ה' מנצחים את עם ה'. וכלשון הפסוק: "עורנו אלקי ישענו על דבר כבוד שמך, והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. למה יאמרו הגוים איה אלקיהם, יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך" (תהלים עט, ט"י). וכן מבואר דבר זה הרבה בעיקר בספר יחזקאל, ואכמ"ל.

ח. גדרה של מצות קידוש ה'

והנה, גדרה של מצות קידוש השם איננה ככל המצוות, כי עיקר ענינה הוא שיש למסור את הנפש על קידוש שם השם וכדי למנוע את חילולו, לכן לא הוצרכו חכמים למנות את המצוה הזו בכלל אלו שצריך ליהרג ולא לעבור עליהן⁵. אם כן, כיון שהתבאר שבמלחמת עזרת ישראל מיד צר מתקיים החיוב לקדש את השם וכל ענינה של המלחמה הוא קידוש השם הרי שיש למסור את הנפש על קיום מצוה זו. אמנם, במלחמת הרשות אין זה ממש קידוש השם כיון שהנצחון מרבה בגדולתו של המלך אבל לא בהכרח בגדולת השם. ומלבד זאת גם אם לא יצאו למלחמה זו לא יהיה חילול השם. אבל כאן אם לא יצאו למלחמה יהיה חילול השם. וכדי למנוע את החילול יש צורך למסור את הנפש.

לפי"ז נראה לומר, שיש צורך להילחם אפילו שהוא מכניס עצמו לספק סכנה, בשביל ודאי סכנה של הזולת. דרך במצוות ובאיסורים רגילים שבכל התורה כולה, נאמר הכלל שאין למסור את הנפש ואין להכנס אפילו לספק סכנה, כדי למנוע את ביטולם. אבל במלחמה זהכרוכה בחילול ה' ובקידוש ה', אדם צריך להכנס לספק סכנה. ויתירה מזו נראה,

5. כשם שלא הוצרכו למנות את מצוות מלחמת עמלק ואת מלחמת שבעת עממין וכמו שבאר המנחת חינוך.

שאם הוא יודע שוראי יהרג במלחמה⁶, מוטל עליו למסור את נפשו, ויש לו דין של הרוג על קידוש השם, שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתו. ויש להעיר עוד, שהרמב"ם (הל' תעניות פ"ב ה"ג) מגדיר מה נקרא 'צר הבא על ישראל'. דזה לשונו שם: "על הצרת שונאי ישראל לישראל כיצד? גויים שבאו לערוך מלחמה עם ישראל, או ליטול מהם מס או ליקח מידם ארץ או לגזור עליהם גזירה אפילו במצוה קלה – הרי אלו מתענים ומתריעים עד שירוחמו", וכו' עכ"ל. ומבואר מזה שכל לקיחה של ארץ (ומשמע אפילו בחוץ לארץ) וכל גזירה או הטלת מס, חשובה הצרה לישראל. ובפשטות נראה שעל כל אלו אמר הרמב"ם: "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם", ויש להילחם כדי לסלק את הצרה הזאת, דבכל אלו יש חילול השם ובזיון כבוד ה'.

ט. מסקנה

נמצא, שדוקא הרמב"ם, אשר אינו מונה את מצות כיבוש הארץ במנין המצוות, מחייב למסור את הנפש במלחמות ישראל כאשר הן באות להציל את ישראל מיד הצר הבא עליהם. אשר על כן, אף אין צורך שחבל הארץ שעליו מתעוררת המלחמה בין ישראל לאויביה, יהיה בשטח שבו חלה קדושה ראשונה או שניה וכו', שכל חבל ארץ שמחזיקים בו ישראל ובאים הגויים ליטלם בזרוע או באיזמים, יש במאבק עליו דין של קידוש השם, ויש צורך להילחם עליו.

6. למשל, אם יש צורך בחייל שייסע חשוף כדי שיתקיפוהו האויבים, ובוה יתאפשר לגלות את מקום מחבואם, וכמו שנאלצו לעשות במלחמות ישראל האחרונות.

כי תצא וגו'... שמע ישראל – פירש רש"י אפי' אין לכם אלא שכר שמע ישראל. יראה מפני שאנשי המלחמה רואים טוס ורכב רב מהם ומוסרים נפשם על קדושת ה'. ע"כ עומד להם זכות שמע ישראל.
(חתם סופר עה"ת, שופטים)